

Vasile Pârvan și istoria biografică

de Alexandru Zub

Orice istoric e oarecum și un biograf, chiar dacă nu cultivă deloc genul respectiv. Căci el are de-a face mereu cu viața umană și e dator să urmărească traseele biografice pe care i le scoate în față "istoria". Nenumărate trasee, de care se apropie în grade diverse, conform cu exigențele discursului pe care îl practică și cu resursele informație existente. Secvențele pe care ajunge să le restituie pot fi privite și ca o țesătură de biografii, chiar și numai schițate în goană, ca în multe din scrierile lui N. Iorga, mare maestru în arta portretizării succinte. Elevul său, Vasile Pârvan, nu putea rămâne insensibil la sugestiile desprinse și sub această latură din opera marelui istoric.

Epoca însăși mai favoriza biografia ca gen, în primii ani ai secolului nostru, ea beneficiind acum de un temei documentar mai solid și de un cadru teoretic mai apt să o sprijine. Până și istoricii de la "Annales", oarecum refractari față de gen, aveau să producă biografii memorabile, de tipul celei dedicate lui Rabelais de Lucien Febvre, numai că asemenea construcții erau mai degrabă forme de istorie a ideilor. Biografia devenea tot mai mult o metodă, "o lectură" a istoriei prin intermediul unei figuri, al unei personalități cu rol semnificativ în epocă. Nu trebuie să ne mire faptul că deși supusă contestației de unii istorici ea a continuat să prospere, mobilizând adesea condeie de prestigiu¹.

De la un timp, în pofida atâtor formule noi ce păreau a discredita genul însuși, se admite ca semnificativ "aportul istoriei biografice"². Mai mult încă, se recunoaște un "pact autobiografic" impus de subiectivitatea oricărei restituții de acel fel³, iar natura biografiei stă în atenția teoreticienilor din mai multe domenii⁴. "Istoricul ca biograf" e o sintagmă ce nu mai surprinde, cu toate că a produs destule reacții critice⁵.

În spațiul cultural românesc, o asemenea preocupare de a justifica genul abia se întâlnește, în trecut, la istorici. Ei au preferat, la nevoie, să utilizeze metoda

1. Andre Maurois, *Aspects de la biographie*, Paris, 1928.

2. P. Guiral, *L'apport de l'histoire biographique*, în *Encyclopedie française*, t. XX, Paris, 1959; André Burguière (ed.), *Dictionnaire des sciences historiques*, Paris, 1986, p. 86 - 87: *Histoire biographique*; John Cannon (ed.), *The Blackwell dictionary of historians*, London, 1988, p. 40 - 41.

3. Ph. Lejeune, *Le pacte autobiographique*, Paris, 1975.

4. John A. Garraty, *The nature of biography*, London, 1958.

5. A. J. P. Taylor, *The historian as biographer*, în *Beitrage zur Geschichte der Neuzeit*, 1979, 6.; Derek Beales, *History and biography*, Cambridge, 1981; Norman Gash, *A modest defence of historical biography*, în vol. *Pillars of government*, London, 1986, p. 179 - 185.

fără a-i pune în discuție "natura", limitele, eficiența. Până la un punct, era o conduită normală, biografia apărându-le ca una dintre metode, un gen între altele. Mai curând autobiografia a suscitât un anume interes, dar și aici protagoniștii au preferat să se raporteze mai mult la epocă (M. Kogălniceanu)⁶, la dezvoltarea ideilor⁷ sau la problematica de ansamblu a timpului respectiv, filtrată prin existența proprie (N. Iorga)⁸. Confesiunea are aici și o motivație profesională. "A scrie istoria e o datorie pentru omenire, a o adăugi cu ce ai aflat e o obligație pentru fiecare, rămânând ca acei care pot scrie să adune ce au aflat de la cine poate numai vorbi", nota N. Iorga, încercând să dea contur "orizonturilor" sale și să-și prezinte viața, în spirit rankean, "așa cum a fost"⁹. După el, puțini istorici români au mai produs texte memorialistice (Al. Ciorănescu, Vl. Dumitrescu, M. Eliade, C.C. Giurescu, I. Hudiță, Al. Lapedatu, D. Prodan, G. Zane etc.), atitudinea majorității fiind mai degrabă sceptică în raport cu ego-istoria.

Cât despre Vasile Pârvan, dispoziția testamentară ca "toate actele, hârțile, manuscrisele, fișele, notele, scrisorile particulare etc." rămase după el să fie arse "cu cea mai mare grijă"¹⁰, pare a indica o atitudine și mai sceptică, explicabilă nu numai prin circumstanțele în care și-a scris testamentul, la 25 mai 1927, dar și prin severitatea excesivă cu care își considera de regulă propria existență¹¹. Au rămas totuși destule mărturii, pe care posteritatea a socotit că trebuie să le valorifice, pe temeiul operei pârvaniene în ansamblu și în profitul culturii noastre¹². În acest spirit încercăm a pune în lumină pe cât posibil relația sa cu istoria biografică.

Nu e lipsit de interes poate să observăm că întâia manifestare publică notorie a lui Vasile Pârvan comportă o atare semnificație. Este vorba de portretul creionat la 14 decembrie 1899, ca elev, în fața colegilor săi și a corpului didactic de la Liceul "Codreanu"¹³. Era o tentativă de biografie a ideilor, pornind anume de la poemul Cântarea României, încă atribuit lui Bălcescu. Alegerea, atât în ce privește opera, cât și autorul, e cum nu se poate mai semnificativă pentru tânărul învățăcel în căutare de modele. Ce putea fi mai stimulat, mai dătător de aripi, în pragul unei vieți creatoare decât această intersecție de destine? Dascălii bărlădeni ai lui Pârvan au putut intui afinitatea dintre evocator și personajul evocat, dată fiind feroarea textului, căldura apropierei de personaj, însă nu puteau bănuși, presupun, cât de

6. M. Kogălniceanu, Dezrobirea țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor, București, 1891.

7. A. D. Xenopol, Istoria ideilor mele, în Scrieri sociale și filozofice, București, 1967, p. 358 - 407.

8. N. Iorga, O viață de om așa cum a fost, București, 1972.

9. Ibidem, p. 2.

10. V. Pârvan, Correspondență și acte, București, 1973, p. 327.

11. Cf. Al. Zub, Vasile Pârvan, efiția cărturarului, Iași, 1974; Idem, Pe urmele lui Vasile Pârvan, București, 1983.

12. Cf. D. M. Pippidi, În jurul corespondenței lui Pârvan, în Studii clasice, XIV, 1972, p. 251 - 258.

13. V. Pârvan, Scrieri, București, 1981, p. 638 - 657.

mult se vor apropia în timp acele destine. Povestea lor începea (cum altfel?) de la un destin colectiv, schițat cu precizie, acela al coloniștilor romani "pe marea înfuriată" a lumii barbare, coloniști după care aveau să vină val după val, năvălitorii asiatici, ca să constituie un pigment inconfundabil în etnogeneza românească. Elementele de bază ale viitorului său discurs resurecțional se întâlnesc, mai toate, în acea conferință: debut admirabil prin lumina pe care o aruncă asupra devenirii sale întregi. Viziunea e mai curând pesimistă. Românii apar în istorie "puțini și dezbinați", incapabili parcă de solidaritate: "Pierzând apoi și simțul încălzitor al iubirii de patrie, s-au zugrumat între ei: domnii au omorât pe boieri, boierii pe țărani, și țărani neatârănarea"¹⁴.

În ordinea afirmării lui Pârvan trebuie luate mai întâi în seamă preocupările de medievistică, domeniu în care activau aproape toți profesorii săi mai de prestigiu: I. Bogdan, N. Iorga, D. Onciul. Chiar și I. Bianu, pe atunci încă director al Bibliotecii Academiei, lucra și în acest domeniu, venind anume dinspre istoria literaturii. Prin el, desigur, a ajuns să lucreze la Catalogul manuscriselor, să ia în studiu, monografic, activitatea lui Al. Papiu Ilarian, să scrie note genealogice și culturale. O însemnare slavonă, o veche inscripție de biserică, un cuvânt funebru din 1639, scrisori de interes istoric, mișcarea culturală din Transilvania, fenomenul regresiv din secolul XIX, totul îl interesa pe Pârvan, alături - firește - de lucrările asumate la seminarii, unele tipărite curând: **Alexândrel Vodă și Bogdan Vodă, șapte ani din istoria Moldovei, 1449-1455; Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria** etc.¹⁵

Mai apropiate de tema noastră sunt unele restituții arhivale din **Convorbiri literare**, precum cuvântul rostit de diacul Toader în 1639, la moartea jupănesei Sofronia, soția logofătului Patrașco Ciogolea din Calafendești¹⁶, cuvânt la care se adaugă niște însemnări de pe manuscrise vechi¹⁷ și mai ales Câteva date cu privire la familia Cuza¹⁸.

Seria de contribuții privitoare la activitatea lui Alexandru Papiu Ilarian, gândite în perspectiva unei monografii, se cuvin abordate desigur și sub unghiul preocupării de a portretiza un personaj pe fundalul epocii pașoptiste, ea însăși obiect al unei definiri judicioase, pe linia relației inextricabile dintre individ și colectivitate¹⁹. Propusă spre tipărire în Analele Academiei, cu referat din partea lui I. Bogdan, monografia în cauză fu amânată, după intervenția lui Gr. Tocilescu, pentru a se scoate "lungimile nepermise" și atenua stitul prea declamator²⁰.

14. Ibidem, p. 638. Asupra textului, vezi Al. Dima, Preocupări literare ale liceanului Pârvan, în *Manuscriptum*, V, 1974, 3, p. 132 - 140; Al. Piru, Cuvînt pentru pomenirea lui Bălcescu, în *Manuscriptum*, IX, 1978, 2, p. 40 - 49.

15. V. Pârvan, Studii de istorie medie și modernă, ed. Lucian Nastasă, București, 1990, p. 65 - 128, 129 - 206.

16. Ibidem, p. 227 - 260: Un vechi monument de limbă literară românească.

17. Ibidem, p. 261 - 262.

18. Ibidem, p. 263 - 269.

19. Ibidem, p. 270 - 328.

20. Al. Zub, V. Pârvan, bibliografie, București, 1975, p. XXXII.

În cazul studiilor despre pașoptistul Alexandru Papiu Ilarian, încheiate cu o monografie propusă Academiei Române spre tipărire și pierdută, pe semne, între timp, nu numai hazadrul arhivalic se cuvine luat în seamă, pentru a explica aceste inițiative, dar și interesul lui Pârvan, cu totul aparte, pentru problematica transilvană²¹. Acest interes l-a făcut să scrie în presa de peste munți și să participe chiar, alături de I. Lupaș, la realizarea unei mici sinteze de istorie a românilor²².

Plecarea la studii în Germania, decisă pe seama unei strategii a "triadei critice"²³, avea să însemne pentru Pârvan un fapt de destin. Medievalist și modernist în anii formației bucureștene, el a trebuit să se consacre, nu fără neliniști și suferințe personale, istoriei antice. S-a achitat mai întâi de obligațiile asumate ca student²⁴, pentru a se dedica apoi, cu aceeași fervoare, antichității. Scrisorile către I. Bianu, I. Bogdan, Traian Bratu ș.a. lasă impresia unui *studiosus* conștient de gravitatea noii misiuni și atent la tot ce îi putea înlesni împlinirea²⁵.

Referințele la E. Renan, H. Taine, H.S. Chamberlain, F. Schiller, Max Nordau, Ed. Schure din scrisorile către surorile sale încă se cuvin amintite, ca semne de interes pentru literatura portretistică²⁶.

Cu atât mai mult merită luarea-aminte a celui care se interesează de latura biografică a operei lui Pârvan corespondența cu prietenul său, viitor critic de artă și estetician, Marian Simionescu-Râmnicăneanu²⁷. De reținut mai cu seamă trimiterile lui Carlyle, Droysen, Renan, Macaulay, U.v. Willamowitz-Moellendorf, semnificative și pentru tema noastră. Droysen publicase o carte despre *Alexandru cel Mare*, iar Carlyle una despre *Friedrich cel Mare*, ambele cotate ca indispensabile²⁸. Renan îi era de folos, cu al său *Marc-Aurèle* et la fin du monde antique, la întocmirea unui studiu amplu despre împăratul-filozof. Amintitul *Marc-Aurèle* îi părea un text foarte spiritual, dar nu voia să-l urmeze în totul. Căci Pârvan înțelegea "datoria istoriei într-un fel asemenea celei a artei: istoricul, insita el, nu trebuie nici să moralizeze, nici să filozofeze, ci să expuie clar și în înlănțuire logică faptele". "Ca apa și aerul" vremii, filozofia trebuie să se degaje oarecum din fapte, circumstanțe, mărturii²⁹. Va fi chiar concluzia cărții sale despre Marc Aureliu, a cărei viață îi părea filozofică prin ea însăși, dincolo de orice discurs speculativ, dincolo de acele *Meditații* care i-au asigurat faima atât printre stoici cât și în lunga-i posteritate.

Biograful nostru, vădit afin ca spirit, nu putea rămâne insensibil la această

21. V. Pârvan, *Scrieri*, p. 270 - 328

22. *Ibidem*, p. 207 - 226.

23. Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985, p. 108 - 114.

24. *Corespondență...*, p. 15 sqq.

25. Cf. Al. Zub, *Vasile Pârvan, efigia cărturarului*, 1974; *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, 1983.

26. *Corespondență...*, p. 334, 199.

27. *Ibidem*, p. 350 sqq.

28. *Ibidem*, p. 381.

29. *Ibidem*, p. 382.

dimensiune³⁰. Pe urmele lui E. Gibbo, F. Schiller, E. Renan, el căuta să extragă din opera lui Marc Aureliu ideile ce puteau contribui la înnobilarea umanității, pe seama recunoașterii principiului datoriei. "Scopul vieții omenești - insista Pârva - e desfășurarea în toată puterea și frumuseța lor, a facultăților ce ne-au fost dăruite de rațiunea supremă și această datorie nu se poate împlini decât prin activitatea continuă în direcția însușirilor raționale ce ne împodobesc. Când gândim însă astfel - conchidea biograful - noi gândim ca împăratul Marcus"³¹. E o moștenire demnă de reactualizat, în această viziune, și pentru "sentimentul social" pe care îl poate stimula. În ambele direcții, Pârvan a rămas îndatorat gândirii stoice, nu fără a-i recunoaște limitele și a sugera o depășire a "filozofiei rațiunii" prin "filozofia iubirii". Fiindcă "cel ce luptă e *mare*, cel ce suferă însă e *sfânt* și sfințenia e singura cale spre cer; ea stă infinit mai presus de mărimea eroică. Sacrificiul pentru aproapele e mai ideal decât lupta pentru dânsul: iubirea, iertarea și jertfa sunt singurele virtuți cerești prin ajungerea cărora se poate cu adevărat împlini menirea vieții noastre"³².

Notă distinctă face desigur evocarea publică a lui Petre Liciu, la Ateneul Român, în 1912, curând după moartea actorului, fost coleg la "Național" cu N. Iorga și unul dintre cei mai distinși oameni de artă. Îl impresionase în chip evident capacitatea artistului de a se dăruii mereu, fără cruțare, în numele unui ideal artistic, însă și pentru a contribui la luminarea "cetății"³³.

Se poate spune că cele mai interesante evocări implicau, în cazul de față, o înrudire spirituală, dacă nu și de destin. Ieșit dintr-o "datorie de pioasă recunoștință", portretul fostului său profesor de bizantinologie de la Jena, Heinrich Gelzer, poate fi citit în aceeași cheie: tânărul Pârvan se descoperea parcă pe sine, apropiindu-se de încă un spirit congener³⁴. Situat pe linia Ernst Curtius-Jacob Burckhardt e un fel de a sugera o serie semnificativă, care ar putea fi, se înțelege, completată. "Învățat, nu numai stimat ca erudit serios, dar și iubit ca spirit înalt și cu vederi largi", Gelzer a știut să îmbine înclinările științifice cu nevoia de frumos și de solidaritate academică. Sinteza asupra imperiului bizantin, la care asupra atâta, n-a mai avut răgaz să o scrie. A dat însă un *compendiu*, ca anexă la sinteza istorico-literară a lui K. Krumbacher, compendiu pe care Pârvan îl aprecia superlativ, ca și Burckhardt de altfel, căruia Gelzer a ținut să-i facă biografia³⁵. Biografia și autobiografia se complineau, în acest caz, Gelzer evocând în *Ausgewählte kleine Schriften* (volum ieșit postum), modest și discret, rolul pe care îl jucase în viața lui

30. Asupra acestei scrieri, vezi Nelu Zugravu, Marcus Aurelius - Vasile Pârvan: afinități electivă, în vol. Vasile Pârvan, Studii ale istoriei și culturii antice, București, 1992, p. 15 - 22.

31. Vasile Pârvan, op. cit., București, 1992, p. 145.

32. Ibidem.

33. Scrieri, p. 603 - 609.

34. Ibidem, p. 193 - 195 (*Un mare învățat: Hennrich Gelzer*), în *Neamul românesc*, III, 2 (4.1.1908), p. 20 - 23.

35. Ibidem, p. 194.

Burckhardt, Curtius etc. Savantul era în același timp și un scriitor cu alese calități portretistice. Merita să aibă urmași.

Între portretele de motivație "academică", cel privitor la Constantin Erbiceanu, înaintașul său printre "nemuritori", se cuvine menționat mai întâi: sobru în partea propriu-zisă biografică, levântat și patetic în cea de expunere a sistemului său de gândire³⁶

Portretul cel mai cald, mai afectos, e desigur acela al profesorului său de medievistică, Dimitrie Onciul³⁷, evocat în treacăt, apoi în fața mormântului proaspăt, ca un adio din partea colegilor de răspundere academică³⁸. "Aproape treizeci de ani, el nu a obosit niciodată de a se înduioșa mereu de fiecare nou talent tânăr pe care-l descoperea între școlarii lui, mereu și mereu alții. Cine ar fi putut crede, văzând pe uriașul acela încruntat, dur, violent, hirsut, tunând în explozii de indignare tragică pentru câte o virgulă uitată de speriații învățăcei care-și făceau la el, tremurând, dovada de vrednicie, spre a se chema și ei calfe ori meșteri în cercetarea tainelor trecutului; cine ar fi crezut că furibundul centaur era mai bun ca Cheiron pentru Achilleus, chiar cu cei mai slabi dintre ucenici, atunci când i se părea lui că descopere în îngăimările lor întâia lucire a aurului nouității"³⁹. Notele personale, ca și elementele simbolice contribuie la reușita acestui portret de pedagog erudit și inimos, model de împlinire istoriografică pentru multe generații.

Pe D. Gusti, prieten cu care colaborase îndeosebi la Iași, în anii războiului, l-a prezentat de mai multe ori, recomandându-l ca membru corespondent⁴⁰, apoi ca titular la Academia Română⁴¹. Ultima dată, a trebuit să-l pună în relație cu C. Giurescu, înaintaș în scaunul academic, pe care Pârvan l-a portretizat magistral, cu o simpatie greu de întâlnit în alte efigii, știindu-l apăsător mereu de nevoia autodepășirii⁴².

Să adăugăm că scurte portretizări academice, oarecum festive, a mai făcut Pârvan pentru Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf, Conrad Cichorius, Otto Hirschfeld, dar fără acea deplină identificare ce se simte în evocarea lui Gelzer⁴³.

Schițe de portret, motivate de primiri la Academie, a dedicat unor istorici de seamă, precum Henri Pirenne, Theophile Homolle, William Ramsay, Frederic Kenyon, H. Focillon, Jerome Carcopino, Roberto Paribeni, Giuseppe Lugli, Charles Bemont, René Cagnat, Edmond Potier, Franz Cumont⁴⁴, o vastă galerie asupra căreia nu se poate insista aici.

36. *Ibidem*, p. 478 - 491.

37. *Ibidem*, p. 276.

38. *Ibidem*, p. 492 - 495.

39. *Ibidem*, p. 493.

40. *Ibidem*, p. 230 - 232.

41. *Ibidem*, p. 233 - 234, 264 - 271.

42. *Ibidem*, p. 266 - 268.

43. *Ibidem*, p. 206 - 207, 257.

44. *Ibidem*, p. 302 - 303, 344 - 347.

Scrisorile către Martha Bibescu ocazionalizează și ele, în trecut, concis, portrete de arheologi, literați, politicieni, unele absolut remarcabile și remarcate la timpul respectiv de către destinatară însăși. Conte de Primoli, G. Lugli, G. Boni, Corrado Ricci, Ettore Pais, R. Paribeni, J. Carcopino, H. Delehay, Ramon de Bastera, L. Mariani, între alții, devin astfel personaje vii, implicate în rosturile noastre științifice⁴⁵.

Să mai amintim portretul lui Francisc László, publicat în chip de necrolog (*Dacia*, I), cu o simpatie vădită pentru confratele dispărut prematur⁴⁶.

Memorabile sunt apoi reflecțiile prilejuite de comemorarea lui G. Lazăr, "sămănătorul" de lumină⁴⁷, pus în relație, peste veac, cu alt "sămănător", Dimitrie Cantemir, a cărui "melancolică rătăcire și mari biruințe întru cucerirea luminii celei roditoare"⁴⁸ avea să le comenteze și într-o serie de note rămase în manuscris printre hârtiile neare postum de la Muzeul Național de Antichități. La interval de un secol, cei doi se recomandau ca niște "sămănători de gânduri" fecunde în gilia națiunii române⁴⁹. Ce alta dorea să fie Pârvan însuși?

Ne putem întreba, de n-ar fi un simplu artificiu retoric, dacă Pârvan nu se căuta în fond pe sine atunci când îi studia pe Bălcescu și Marc Aureliu. Istoria și ego-istoria sunt inseparabile, până la urmă, cum ne-au prevenit demult unii profesioniști ai domeniului și cum rezultă, mai aproape de noi, din acel *Essais d'ego-histoire* publicate de Pierre Nora, cu intenția vădită de a exemplifica această relație⁵⁰. Istoricii caută să devină, în chip legitim, istorici și pentru ei înșiși, producând astfel "documente de grad secund", nu mai puțin semnificative totuși. Ele definesc acum "o nouă vârstă a conștiinței istorice"⁵¹, dar nu s-a ajuns aici fără anumite căutări pregătitoare, ca la Xenopol (*Istoria ideilor mele*), Iorga (*O viață de om așa cum a fost*), Prodan (*Memorii*), pentru a nu aminti decât aceste nume din istoriografia noastră, fiecare pilduitor pentru generația sa.

L-am adăuga și pe Pârvan; dacă ne-ar fi permisă o hermeneutică aplicată la multe din textele sale, ceea ce nu se poate realiza în acest cadru. Să spunem numai că evocându-i, în ordinea cronologică a demersurilor, pe Bălcescu, Marc Aureliu, Cantemir, el o făcea parcă stimulat de dorința unei autocunoașteri prin alterității afine. Personajele mai sus amintite erau, pentru Pârvan, niște *alter ego*-uri de condiții diferite, prin care spera să obțină sondaje revelatoare în propria ființă. Dacă în ipostază de istoric și arheolog, el admitea "regula jocului", disimulându-și personalitatea, ca eseist nu ezita să întreprindă incursiuni autocognitive prin

45. *Corespondență...*, passim.

46. *Scrieri*, p. 325 - 326.

47. *Ibidem*, p. 281 - 282.

48. *Ibidem*, p. 282.

49. Al. Zub, *Întâlnire cu "sămănătorul" - principe*, în *Ateneu*, XIX, 1982,6,p. 6 - 7

50. *Essais d'égo - histoire. réunis et présentés par Pierre Nora*, Paris,

Gallimard, 1987.

51. *Ibidem*, p. 5.

asemenea personaje, în care nu e greu să descoperim trăsături definitorii și pentru distinsul "biograf".

Desigur, biograf în sensul restrâns al cuvântului Pârvan n-a fost, nici măcar în cazul lui *Marc Aureliu*, care se voia un studiu de drept antic, aplicat la personalitatea și epoca împăratului - filozof, cu un larg excurs în gândirea stoică. Dar în vasta lui operă, înnoitoare sub atâtea aspecte, se regăsește mereu preocuparea de a readuce la viață figuri dispărute, istoricul având menirea, în această perspectivă, să consoleze umanitatea prin glorificarea marilor ei reușite. "Căci între zâna Clio și închinătorii ei e această legătură sfântă: din lumina cea caldă a soarelui vieții de azi, rugătorii ei se coboară în întunericul cel de sub pământ, unde locuiesc umbrele nemângâiate. Și închinătorii către Clio ard acolo în întuneric sufletul lor, ca să facă lumină și să dea căldură, să dea contur și să remodeleze trup palidelor vedenii, așa de tare uitate și celor care-și ard mai credincios și fără cruțare sufletul pentru morți Clio le dă, în grai și în scrisul pe piatră, răsunset și linie a eternității"⁵²

S-a întâmplat astfel cu Pârvan însuși, ale cărui portrete, ca și cele inițiate de înaintașul său la Academie, erau un fel de a-și exprima ideile despre lume și oameni⁵³. Dimensiunea biografică nu putea lipsi din opera sa⁵⁴. Am încercat numai să o schițăm în aceste rânduri.

52. *Scierii*, p. 495.

53. *Ibidem*, p. 484.

54. Pentru alte figuri (Iisus, Lionardo, Michelangelo) evocate de Pârvan, vezi Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, II, București, 1996, p. 208 - 211.